

УДК 343.3/7

**В.М. Комарницький,
М.В. Комарницький**

**ПРЕДМЕТ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ КОРИСНИХ
КОПАЛИН ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО
ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ**

У статті розкрито зміст найбільш проблемних питань кримінально-правової охорони корисних копалин, що обумовлені недосконалістю ст. 240 КК України в контексті опису предмета складу злочину «незаконне видобування корисних копалин». За результатами аналізу цих питань вироблено пропозиції щодо їх максимально ефективного вирішення.

Ключові слова: *корисні копалини загальнодержавного значення, корисні копалини місцевого значення, незаконне видобування, предмет злочину, кримінально-правова охорона.*

Постановка проблеми. Як відомо, предметом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК України, є *корисні копалини загальнодержавного значення*, тобто природні мінеральні утворення органічного та неорганічного походження, що знаходяться у надрах, на поверхні землі, у джерелах вод і газів та на дні водоймищ, які за кількістю, якістю та умовами залягання є придатними для промислового використання, та включені до Переліку корисних копалин загальнодержавного значення, затвердженого постановою КМУ від 12 грудня 1994 року № 827 [1, с. 224–228].

При первинному аналізі ч. 2 ст. 240 КК України складається враження, що законодавець здійснив опис предмета цього злочину на вельми пристойному рівні, а саме:

1) відніс до предмета злочину найбільш важливі для українського суспільства корисні копалини, суспільна небезпека незаконного видобування яких зазвичай не викликає сумніву;

2) привів описання цих корисних копалин у відповідність до регулятивного законодавства (маємо на увазі те, що зворот «крім загальнопоширених» у ст. 240 КК України було замінено словосполученням «загальнодержавного значення»);

3) урахував ту обставину, що галузеве законодавство диференціює корисні копалини на різні види не на підставі якихось оціночних понять, складних формул, якості сировини, її концентрації тощо, а за допомогою чітких і зрозумілих кожному (навіть не юристу) переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення.

Однак при більш ретельному аналізі матерії кримінального та регулятивного законодавства, а також практики застосування ч. 2 ст. 240 КК України на поверхню випливають деякі важливі проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз предмета складу злочину «незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення» викладається переважно на сторінках підручників, навчальних і практичних посібників або науково-практичних коментарів до КК України

(ідеться, зокрема, про праці В.І. Антипова, П.С. Берзіна, А.Б. Благого, Ю.В. Бобкової, Д.В. Каменського, М.Й. Коржанського, Р.О. Мовчана, С.І. Селецького, М.І. Хавронюка, А.М. Шульги). У працях окремих українських науковців питання кримінальної відповідальності за незаконне видобування корисних копалин (в тому числі й ті, що стосуються предмета складу цього злочину) розглядаються докладніше (ідеться про роботи В.В. Антипова, В.І. Борисова, А.А. Вознюка, С.Б. Гавриша, Р.С. Кіріна, І.М. Козьякова, В.К. Матвійчука, В.О. Навроцького, Р.В. Олійника, В.П. Станіславського, О.П. Шем'якова та інших). Однак, незважаючи на це, чимало питань, пов'язаних із тлумаченням і застосуванням ст. 240 КК України, залишилися дискусійними, а окремі – недослідженими.

Формування цілей. Метою статті є висвітлення найбільш проблемних питань кримінально-правової охорони корисних копалин, що обумовлені недосконалістю ст. 240 КК України в контексті опису предмета складу злочину «незаконне видобування корисних копалин».

Виклад основного матеріалу. Загалом можна виділити три основні проблеми, обумовлені недосконалістю ст. 240 КК України в контексті опису предмета складу злочину «незаконне видобування корисних копалин».

Перша проблема пов'язана з диференційованим підходом законодавця до юридичної оцінки незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення та незаконного видобування корисних копалин місцевого значення. Вчинення першого з двох зазначених діянь законодавець розглядає як злочин, передбачений ч. 2 ст. 240 КК України, а вчинення другого – як адміністративне правопорушення, описане в ст. 47 КУпАП.

Як впливає з постанови КМУ від 12 грудня 1994 р. № 827 «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення», родовища окремих корисних копалин, які загалом віднесені до числа корисних копалин місцевого значення, за рішенням Державної комісії по запасах корисних копалин можуть бути віднесені до числа родовищ корисних копалин загальнодержавного значення¹. У контексті реалізації ч. 2 ст. 240 КК України і ст. 47 КУпАП виходить, що доля тієї людини, яка незаконно видобуває вапняк, гіпс, сапропель, крейду чи пі-

---

¹ Наприклад, якщо те чи інше родовище піску буде віднесене уповноваженим державним органом до числа родовищ піщано-гравійної сировини, то такий пісок визнаватиметься корисною копалиною місцевого значення, а якщо до числа родовищ неметалічних вогнетривких чи формувальних сировин або до числа неметалічних сировин для грудкування залізородних концентратів, то – корисною копалиною загальнодержавного значення. Те саме стосується і таких корисних копалин, як вапняк, гіпс, сапропель та крейда. Із цього випливає, що на сьогодні в Україні один і той же вид корисної копалини в одному випадку може бути корисною копалиною місцевого значення, а в іншому – корисною копалиною загальнодержавного значення.

сок залежить не від того, скільки такої сировини було фактично видобуто, яка її вартість, яким є розмір шкоди, завданої Українському народу, яким чином було видобуто цю сировину та в якому місці, тощо (а отже, не від суспільної небезпеки вчиненого діяння), а від незалежного від самого правопорушника факту, факту, який жодним чином не впливає на сам предмет правопорушення, форму описання цього правопорушення в чинному законодавстві, факту, який, як правило, є невідомим для правопорушника, – рішення уповноваженого державного органу (Державної комісії по запасах корисних копалин).

Розглянемо тепер диференційований підхід щодо юридичної оцінки незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення та незаконного видобування корисних копалин місцевого значення під іншим кутом. Відповідно до абз. 3 ч. 1 ст. 14 КУпН видобування корисних копалин (у тому числі корисних копалин місцевого значення) є одним із видів користування надрами. Порушення встановлених правил використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, є злочином, передбаченим ч. 2 ст. 240 КК України. Із цього випливає, що незаконне видобування корисних копалин місцевого значення, яке створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, є злочином і має кваліфікуватися за ч. 2 ст. 240 КК України. Як бачимо, в цьому випадку питання про настання чи ненастання кримінальної відповідальності знову ж залежить не від виду корисної копалини, яка незаконно видобувається, а від наявності або відсутності факту створення таким діянням небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля. Із цього ми робимо висновок про те, що закріплена в межах ч. 2 ст. 240 КК України і ст. 47 КУпАП диференціація юридичної відповідальності за незаконне видобування корисних копалин залежно від виду мінеральної сировини у значній частині випадків «не спрацьовує».

Спробуємо тепер розглянути ситуацію, коли диференційований підхід до юридичної оцінки незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення та незаконного видобування корисних копалин місцевого значення «спрацьовує». Уявимо собі, що організована група осіб поінформована про те, що конкретне родовище піску є родовищем корисних копалин місцевого значення, та має елементарні знання загальних питань юридичної оцінки такого роду діянь. Такий «правовий захист» корисних копалин місцевого значення всіх учасників організованої групи цілком влаштовує (можливо, навіть стимулює), а тому вони кожного дня на своїх вантажівках вивозять по 20 тонн піску з цього родовища і продають його місцевим мешканцям. Такий бізнес, «дякуючи законодавцю», виходить для них і прибутковим, і відносно безпечним. Притягти зазначених осіб можна хіба що до адміністративної відповіда-

льності за ст. 47 КУпАП, призначивши адміністративне стягнення у виді штрафу розміром від десяти 10 до 30 НМДГ. Якщо ці самі «бізнесмени» хоч раз наберуть такого самого піску, але вже не в зазначеному родовищі піску, а попереду двору приватного будинку чи на території якоїсь бази тощо, то їх «бізнес» одразу перетвориться в злочин, описаний у ч. 5 ст. 185 чи ч. 5 ст. 186 КК України, а це означає, що кожного з учасників групи чекає покарання у виді позбавлення волі строком від семи до дванадцяти років (у випадку відкритого заволодіння – від восьми до тринадцяти років) із конфіскацією всього майна.

Таким чином, доля зазначених правопорушників залежить не від виду корисної копалини, яка незаконно видобувається, не від того, скільки такої сировини було фактично видобуто, яким є розмір шкоди, завданої власнику, яким чином було отримано цю сировину та в якому місці, тощо, а лише від форми власності на неї. Наразі виходить так: якщо корисні копалини місцевого значення знаходяться у власності Українського народу, то їх можна видобувати («розкрадати») у будь-яких розмірах і будь-яким чином (за такого роду діяння настає адміністративна відповідальність у незначному розмірі), а якщо у приватній власності – то найсуворіший вид юридичної відповідальності у чи не найбільших розмірах.

Таким чином, маємо констатувати ту невтішну обставину, що, з одного боку, законодавець так і не вдалося в межах ст. 240 КК України чітко диференціювати юридичну відповідальність за незаконне видобування корисних копалин залежно від виду мінеральної сировини, що незаконно вилучається винуватим (у значній частині випадків незаконного видобування корисних копалин місцевого значення особа підлягає кримінальній відповідальності за ст. 240 КК України), а, з іншого, у тих випадках, коли диференційований підхід до юридичної оцінки незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення та незаконного видобування корисних копалин місцевого значення «спрацьовує», утворюється ситуація, яка не лише суперечить законам логіки, здоровому глузду та принципам кримінального права (верховенства права, законності, рівності всіх осіб перед законом і справедливості), а і порушує вихідні положення Основного Закону України щодо однакового захисту всіх форм власності на території України.

Як відомо, при формулюванні криміноутворюючих ознак злочину законодавець, перш за все, має виходити з того, що описувана ним поведінка особи має бути суспільно небезпечною. Спробуємо тоді відповісти на питання, чи залежить ступінь суспільної небезпеки незаконного видобування корисних копалин від виду мінеральної сировини, що незаконно вилучається винуватим (як наразі закріплено у ч. 2 ст. 240 КК України). На нашу думку, «так», проте лише при абсолют-

ному обчисленні обсягу незаконно вилучених корисних копалин. Наприклад, ні в кого не викликає сумніву та обставина, що суспільна небезпека незаконного видобування 20 кілограмів золота істотно відрізняється від суспільної небезпеки незаконного видобування 20 кілограмів крейди. При обчисленні ж вартості незаконно вилучених корисних копалин різниця в суспільній небезпеці зникає. Ми переконані, що за однаковості всіх інших обставин правопорушення (за відсутності загрози для життя та здоров'я людини, довкілля тощо) суспільна небезпека незаконного видобування 1 кілограму золота приблизно відповідає суспільній небезпеці незаконного видобування 10 000 000 кілограмів піску чи гравію.

Друга проблема, яка пов'язана з предметом незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення, полягає в тому, що в ч. 2 ст. 240 КК України законодавцем не визначено, скільки особа має видобути корисних копалин, щоб вчинене нею діяння визнавалось злочином. Це означає, що формально під ознаки складу злочину, описаного в ч. 2 ст. 240 КК України, підпадає і видобування 100 грамів кам'яного вугілля, що знаходиться на глибині 1 метру (наприклад, при підготовці траншеї для фундаменту), і виколупування красивого шматочку кварциту вагою 10 грамів (для того, щоб комусь подарувати), і вилучення зі скелі «на пам'ять про подорож у Карпати» невеличкого шматочку пісковика, тощо.

Зрозуміло, що в усіх зазначених випадках правоохоронні органи та суд мають застосовувати ч. 2 ст. 11 КК України, визнаючи відповідні діяння малозначними. Постає, однак, питання, де знаходиться межа між злочинним і незлочинним (малозначним)? Наприклад, скільки треба видобути вугілля, щоб настала кримінальна відповідальність за ч. 2 ст. 240 КК України – 10 кілограмів, 100 кілограмів, 1 тонну, 10 тонн? Ні кримінальне, ні адміністративне законодавство відповіді на це питання, на жаль, не дає. А це означає, що на практиці питання про малозначність кожен правозастосувач вирішує на власний розсуд, виходячи з власних уявлень про «істотну шкоду фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі» (ч. 2 ст. 11 КК України).

Така ситуація, вочевидь, не сприяє ефективній боротьбі з розглядуваним антисоціальним явищем та може призвести до того, що юридично тотожні діяння в різних куточках нашої держави отримуватимуть різну юридичну оцінку, а така ситуація, як справедливо зазначає В.О. Навроцький, є грубим порушенням принципу законності кримінально-правової кваліфікації [3, с. 110]. Більше того: законодавча невизначеність із питання про мінімальний обсяг незаконно видобутих корисних копалин може стати своєрідною «лазіркою» корупційного характеру для

правоохоронних органів і суду, адже за бажання будь-яке кримінальне провадження можна закрити у зв'язку з визнанням діяння малозначним.

Отже, існує потреба у встановленні мінімального обсягу корисних копалин, незаконне видобування яких є кримінально караним діянням. Постає питання, як цей обсяг визначити, якщо корисних копалин на території України кілька сотень і всі вони мають різну соціальну та економічну цінність? Думаємо, що найкращим показником, який здатен стати загальним еквівалентом, своєрідним знаменником, до якого можна буде привести будь-який вид корисних копалин, є вартість незаконно видобутої мінеральної сировини. На користь такого рішення свідчить і те, що саме вартість незаконно видобутої мінеральної сировини визначає суспільну небезпеку вчиненого діяння, а також те, що вартість предмета злочину є традиційним критерієм відмежування складів злочинів проти власності від аналогічних складів адміністративних правопорушень [4].

Якою ж має бути вартість тієї мінеральної сировини, незаконне видобування якої слід уважати злочинним? Видається, що тут нам на допомогу мають прийти положення Конституції України, яка встановлює, що всі суб'єкти права власності (а отже, усі форми власності) рівні перед законом. Із цього випливає, що в межах кримінального закону всі форми власності мають охоронятися однаково, а отже, межа між злочинним і незлочинним вилученням корисних копалин має бути такою ж, як і між злочинним викраденням чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення або розтрати (злочини, передбачені статтями 185, 190, 191 КК України) і дрібним викраденням чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення або розтрати (адміністративні правопорушення, передбачені ст. 51 КУпАП). На сьогодні ця межа встановлена на рівні 0,2 НМДГ (ч. 3 ст. 51 України). Проте, як засвідчує аналіз юридичної літератури та практики застосування відповідних положень кримінального та адміністративного законодавства, такий підхід до визначення мінімальної вартості майна, за викрадення якого має наставати кримінальна відповідальність, далекий від ідеального.

Нарешті, *третья проблема*, яка пов'язана з предметом розглядуваного злочинного посягання, полягає в тому, що *при виборі засобів диференціації кримінальної відповідальності за незаконне видобування корисних копалин законодавець не враховує тієї обставини, що вихідним (базовим) фактором, який не лише визначає, а й істотно підвищує суспільну небезпеку цього злочину, є вартість незаконно видобутих корисних копалин*. Інакше кажучи, у межах ст. 240 КК України не передбачено кваліфікуючих ознак, пов'язаних із вартістю незаконно видобутих корисних копалин. Це призвело до того, що на сьогодні за ч. 2 ст. 240 КК України слід кваліфікувати незаконне

видобування корисних копалин вартістю і 10 грн., і 100 грн., і 1000 грн., і 10000 грн., 100000 грн., і 1000000 грн., і так до безкінечності.

Наприклад, 5 вересня 2014 р. Володимирецький районний суд Рівненської області визнав особу винуватою у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК України, за незаконне видобування нею бурштину вартістю 1 грн. 15 копійок [4]. Водночас Первомайський міський суд Луганської області за цією самою нормою кваліфікував діяння особи, яка незаконно видобула щонайменше 500 тонн кам'яного вугілля вартістю понад півмільйона грн. [5].

Тут знову доречно говорити про кричущий алогізм, порушення принципів кримінального права та нівелювання низки положень Конституції України. Наприклад, як можна пояснити ту обставину, що за чинним КК України видобування вугілля та відкрите заволодіння ним на загальну суму 1 мільйон грн. карається штрафом від 400 до 700 НМДГ або обмеженням волі строком до 3 років, або позбавленням волі на той самий строк, а відкрите «видобування» вугілля з місцевого терикону (який належить вугледобувному підприємству) на ту саму суму – позбавленням волі на строк від 8 до 13 років із конфіскацією майна?

Висновки. 1. Ступінь суспільної небезпеки незаконного видобування корисних копалин залежить не від виду мінеральної сировини, що незаконно вилучається винуватим, не від того, до якого з переліків КМУ віднесе ту чи іншу корисну копалину, а від вартості незаконно видобутого та, як наслідок, розміру завданої майнової шкоди. Подібним чином розмірковує А.А. Вознюк, який пише, що, незважаючи на більшу цінність корисних копалин загальнодержавного значення порівняно з цінністю корисних копалин місцевого значення, значення має не лише вид корисних копалин, а і їх розмір [2, с. 301–302]. Відтак уважаємо, що кримінальний закон повинен передбачати кримінальну відповідальність за незаконне видобування корисних копалин як загальнодержавного, так і місцевого значення.

2. Наразі межу між кримінально караним і адміністративно караним незаконним видобуванням корисних копалин бажано б було встановити на рівні 0,2 НМДГ та відобразити цю обставину у відповідних положеннях ст. 47 КпАП України, а після проведення спеціального загальнодержавного кримінологічного (соціологічного) дослідження, присвяченого визначенню мінімальної вартості майна за незаконне заволодіння яким має наставати кримінальна відповідальність, – встановити більш адекватні показники вартості усіх предметів усіх категорій злочинів проти власності (в тому числі й незаконного видобування корисних копалин).

3. Одним з основних засобів диференціації кримінальної відповідальності за незаконне видобування корисних копалин має бути узгоджена система кваліфікуючих ознак, обумовлених, серед іншого, різною вартістю незаконно видобутих корисних копалин.

Використані джерела:

1. Комарницький М.В. Корисні копалини загальнодержавного значення як предмет злочину, передбаченого ст. 240 КК України / М.В. Комарницький // Азовські правові читання : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Бердянськ, 18–19 квітня 2014 року). – Бердянськ : ТОВ «Модем-1», 2014. – С. 224–228.

2. Вознюк А.А. Актуальні питання кримінальної відповідальності за порушення правил охорони або використання надр / А.А. Вознюк // Митна справа. – 2014. – № 3 (93). – С. 301–302.

3. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навчальний посібник / В.О. Навроцький – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С. 110.

4. Кримінальна справа № 556/1300/14-к / Архів Володимирецького районного суду Рівненської області за 2013 рік.

5. Кримінальна справа № 421/1542/13-к / Архів Первомайського міського суду Луганської області за 2013 рік.

Комарницький В.М., Комарницький М.В. Предмет незаконной добычи полезных ископаемых и проблемы совершенствования его законодательного определения

В статье раскрыто содержание наиболее проблемных вопросов уголовно-правовой охраны полезных ископаемых, обусловленные несовершенством ст. 240 УК Украины в контексте описания предмета преступления «незаконная добыча полезных ископаемых». По результатам анализа этих вопросов разработаны предложения по их максимально эффективному решению.

Ключевые слова: *полезные ископаемые общегосударственного значения, полезные ископаемые местного значения, незаконная добыча, предмет преступления, уголовно-правовая охрана.*

Komarntskii V.M., Komarntskii M.V. The subject of illegal mining and the problems of improvement of its legislative definition

The article describes the most problematic issues of criminal and legal protection of mineral resources due to imperfections of article 240 of the Criminal Code of Ukraine in the context of describing the object of elements of crime "illegal mining".

Particularly in the work pointed out that for current versions of p. 2, Art. 240 of the Criminal Code of Ukraine and Art. 47 of the CAO of Ukraine it turns out that the fate of the person who illegally mines limestone, gypsum, sapropel, chalk or sand does not depend on how much of this material was actually produced, what is its cost, which is the amount of damage caused to Ukrainian people, how this raw material was mined and in what place, etc. (so generally – public danger of the offence), but the independent from the perpetrator fact, which does not affect the subject of the offence, the form of the description of the offence in the current legislation, the fact which is usually unknown to the offender – decision of the authorized state body (the State Commission on mineral resources). Meanwhile, the authors of the article proved that the degree of public danger of illegal mining does not depend on: the type of minerals illegally mined by offender, the list of minerals in which the particular one is included to by the Cabinet of Ministers.

It depends on the value of illegally mined and consequently the amount of property damage caused. Therefore it was proposed to provide for criminal responsibility for illegal mining both state and local significance in the Criminal Code.

The authors proved that very serious problem now is that in p. 2, Art. 240 of the Criminal Code of Ukraine is not defined how much a person has to extract minerals to make his act recognized as a crime. This means that under the formal elements of crime described in p. 2, Art. 240 of the Criminal Code of Ukraine could be mining of 100 grams of coal, which is located at a depth of 1 meter, prying out a beautiful piece of quartzite of 10 grams weight and removal from the rock a small piece of sandstone "in memory of a trip to the Carpathians" etc. Based on the fact that in scope of the criminal law all forms of ownership are be equally protected, scientists proved that now the boundary between criminal and administrative punishable offences for illegal mining preferably would be set at 0.2 of tax-exempt minimum wage and it has to be reflected in relevant provisions of Article 47 of the Administrative Code of Ukraine.

Another problem associated with the proposed subject of a criminal offence, is that while making choice of differentiation of criminal responsibility for illegal mining legislator ignores the fact that the initial (basic) factor that not only determines but significantly increases the social danger of the crime, is the value of illegally mined minerals. In other words, Article 240 of the CC of Ukraine does not provide classifying features related to the value of illegally mined minerals. It has led to that now according to p. 2, Art. 240 of the Criminal Code of Ukraine mining should be classified as illegal one with cost of 10 UAH, 100 UAH, 1000 UAH, 10,000 UAH, 100000 UAH, and 1,000,000 UAH and so on to infinity. Considering this question the authors had shown that one of the main means of differentiation of criminal liability for illegal mining of minerals should be harmonized system of classifying features defined by different value of illegally mined minerals.

Key words: *mineral resources of state significance, mineral resources of local significance, illegal mining, elements of crime, criminal and legal protection.*

УДК 343.98

**Р. О. Корякін,
М. О. Яковенко**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У статті визначено проблемні питання щодо спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень та висловлено пропозиції стосовно удосконалення окремих норм кримінального процесуального законодавства. Розглянуто питання про об'єднання в одне провадження матеріалів стосовно особи, щодо якої проводиться спеціальне досудове розслідування. Розкрито процесуальний порядок вручення процесуальних документів підозрюваному, який знаходиться поза межами України.

Ключові слова: *спеціальне досудове провадження, спеціальне судочинство, заочне провадження, учасники кримінального провадження, захист процесуальних прав особи.*